الكلمة من وجه النظر المنطق

حسن نجم الدين محمد أمين
قسم اللغة الكردية. كلية اللغة
جامعة صلاح الدين/ اربيل

آسيا سليم صالح
قسم اللغة الكردية. كلية التربية
الابتدائية. جامعة صلاح الدين/أربيل

البريد الإلكتروني Email : Hassan.n.muhammed@su.edu.krd
asia.salih@su.edu.krd

الكلمات المفتاحية: الكلمة، المنطق، المسألة المنطقية، المعنى، النتيجة.

كيفية اقتباس البحث

أمين،حسن نجم الدين محمد، آسيا سليم صالح، الكلمة من وجه النظر المنطق،مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، كانون الثاني ٢٠٢٦،المجلد:١٦ ،العدد:١ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

مفهرسة في Indexed
IASJ

مسجلة في Registered
ROAD

The Word from a Logical Perspective

Hassan Najm al-Din Muhammad Amin
In a Kurdish time. How long ago. Zankī Sayyahdin/Howler.

President, Salim Saleh
Very Kurdish. Everything you need to know about your device.

Keywords : word, logic, logical problem, meaning, result.

How To Cite This Article
Amin, Hassan Najm al-Din Muhammad , President, Salim Saleh, The Word from a Logical Perspective,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, January 2026,Volume:16,Issue 1.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Abstract

The research is entitled: The Word from a Logical Perspective, which discusses the importance and characteristics of words in logic. This study aims to understand the impact of words in logic, to demonstrate the logical characteristics of words in logical problems, and to highlight the important role of words in conveying ideas and arriving at conclusions .

This study addresses the importance of words in logic. In this study, the descriptive approach was followed. The research consists of two axes: The first axis deals with words and logic and includes the following headings: The concept of logic and its definition, words and logic, types of words from a logical perspective, and the relationship between words in logic. The second axis deals with the role of words in logic, and includes the following headings: Words as concepts for logical thinking, words in constructing logical problems, and the meaning of words.

Finally, the conclusions and a abstract of the research were presented.

الملخص

البحث بعنوان : الكلمة من جه النظر المنطق، والتي تناقش أهمية وخصائص الكلمات في المنطق. تهدف هذه الدراسة إلى فهم أثر الكلمات في المنطق وبيان خصائص الكلمات المنطقية في المشكلات المنطقية وأهمية دور الكلمات في إيصال الأفكار والوصول إلى النتائج. تتناول هذه الدراسة أهمية الكلمات في المنطق. وفي هذه الدراسة تم اتباع المنهج الوصفي يتكون البحث من محورين: المحور الأول يتناول عن الألفاظ والمنطق ويتضمن العناوين التالية: مفهوم المنطق وتعريفه، الألفاظ والمنطق، أنواع الألفاظ من وجهة نظر المنطق، النسبة بين الألفاظ في المنطق، ويتناول المحور الثاني دور الكلمات في المنطق، ويتضمن العناوين التالية: الكلمات كمفاهيم للتفكير المنطقي، الكلمات في بناء المشكلات المنطقية، معنى الكلمات، وأخيرا تم تقديم الاستنتاجات وملخص البحث .

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ١

تێڕوانینی لۆجیکی بۆ وشە

م.ی.حسن نجم الدين محمدأمين
بەشی زمانی کوردی. کۆلیژی زمان. زانکۆی سەڵاحەدین/ هەولێر.
م.ی. ئاسیا سەلیم صالح
بەشی کوردی. کۆلیژی پەروەردەی بنەڕەت.زانکۆی سەلاحەدین/هەولێر

پوختە
وشە یەکەیەکی بنەڕەتی زمان و لۆجیکە، ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە پێکهێنانی چەمک و حوکم و دەرئەنجامەکاندا. لۆجیک پەیوەندی بە شیکردنەوەی واتاسازیی وشەکان و پەیوەندییەکانیانەوە هەیە لە مەسەلە لۆجیکیەکاندا، ئەم توێژینەوەیە . ئامانجی ڕوونکردنەوەی ڕۆڵی وشەیە لە لۆجیکدا، بە پشتبەستن بە سەرچاوە ئەکادیمییەکان، ئەم توێژینەوەیە تێڕوانینێکی گشتگیر لە ڕۆڵی وشەکە لە لۆجیکدا دەخاتە ڕوو، بە سوودوەرگرتن لە واتای ئاماژە .

لەم لێکۆڵینەوەیەدا پەیرەوی ڕێبازی وەسفی ئەنجامدراوە، لێکۆڵینەوەکە جگە لە پێشەکی و ئەنجام لە دوو بەش پێکدێت : بەشی یەکەم تایبەتە بە وشە و لۆجیک، بەشی دووەمیش تایبەتە بە رۆڵی وشە لە لۆجیکدا، لە کۆتایشدا ئەنجام و کورتەی باسەکە خراوەتڕوو . گرنگترین ئەنجام کە پێی گەیشتبین ئەوەیە : وشە ئەرکی ناوبژیوانی نێوان بیر و لۆجیکە، بەبێ وشە، بیرکردنەوەکان دەرنابڕدرێن، بەبێ بیر، مەسەلەکان پێک ناهێنرێن، بەبێ مەسەلەش هیچ لۆجیکێک نییە. واتای وشە لە لۆجیکدا دەبێت روون و چەسپاوبێت واتە تەن بەرامبەر بیر بێت ئەگەر نا بۆ دەرەنجام بەکار نایەت، بۆ نموونە وشەی فرەواتا و هاوبێژ لێکەوتەی هەڵەی لێ دەکەوێتەوە .

پێشەکی :

- ناوونیشانی لێکۆڵینەوەکە:

ناوونیشانی لێکۆڵینەوەکە بریتییە لە : تێڕوانینی لۆجیکی بۆ وشە، کە باس لە گرنگ و تایبەتمەندی وشە لە لۆجیکدا دەکات :

- سنووری لێکۆڵینەوەکە:

لێکۆڵینەوەکە لە چوارچێوەی لۆجیکدا باس لە پەیوەندی وشە بە لۆجیک دەکات بە زاری ناوڕاست و نموونەکانیش هەر لەم زارە وەرگیراون .

- ئامانجی لێکۆڵینەوەکە:

ئامانج لەم لێکۆڵینەوەیە گەیشتنە بە رادەی کاریگەری وشە لە لۆجیکدا و بۆ دەرخستنی تایبەتمەندی وشەی لۆجیکی لە مەسەلە لۆجیکییەکاندا هەروەها بۆ گرنگی خستنەڕووی رۆڵی وشە بۆ گواستنەوەی بیر و رۆڵی لە گەیشتن بە دەرەنجام .

پرسیاری لێکۆڵینەوەکە :

ئەم توێژینەوەیە بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانە ئەنجامدراوە تیایدا باس لەوە دەکرێت :

- ئایا وشە چ پەیوەنییەکی بە لۆجیک هەیە ؟

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue :1
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

-ئەرکی وشە چییە لە لۆجیکدا ؟
-گرنگی وشە چییە لە مەسەلە لۆجیکییەکاندا ؟
- لۆجیک وشە چۆن دابەش دەکرێت ؟
- بۆچی وشە دەبێت لە لۆجیکدا روون بێت ؟

- ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە:

ئەم لێکۆڵینەوە بەپێی پەیڕەوی ڕێبازی وەسفی ئەنجامدراوە . .

-چوارچێوەی تیۆری لێکۆڵینەوەکە :

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە چوارچێوەی لۆجیکدا باس لە گرنگی وشە لە لۆجیکدا دەکات .

- ناوەڕۆکی لێکۆڵینەوەکە:

لێکۆڵینەوەکە جگە لە پێشەکی و ئەنجام لە دوو بەش پێکدێت : بەشی یەکەم تایبەتە بە وشە و لۆجیک و ئەم سەردێرانە لەخۆدەگرێت : لۆجیک چەمک و پێناسەی، وشە و لۆجیک، جۆرەکانی وشە لە روانگەی لۆجیکەوە، ڕێژەی نێوان وشەکان، بەشی دووەمیش تایبەتە بە رۆڵی وشە لە لۆجیکدا، ئەم سەردێرانە لەخۆدەگرێت : وشە وەک چەمکی بیرکردنەوەی لۆجیکی، وشە لە بنیاتنانی مەسەلە لۆجیکییەکان، واتای ئاماژەیی وشە، لە کۆتایشدا ئەنجام و کورتەی باسەکە خراوەتڕوو .

بەشی یەکەم : پەیوەندی نێوان وشە و لۆجیک :

١-١- لۆجیک چەمک و پێناسەی :

لۆجیک بە واتای "قسەکردن" دێت و لە وشەی یۆنانی "لۆگۆس"ەوە وەرگیراوە، بە واتای "ناوک و ڕۆح و جەوهەری بیرکردنەوە" (علی حسین الجابری:ب.ت:١٧) وشەی ئینگلیزی لۆجیک یان لۆجیکی فەرەنسی لە وشەی یۆنانی لۆجیکەوە وەرگیراوە و ئەمەش ئەوەیە کە لە ڕوانگەی وەرگرتنی زمانەوانییەوە پەیوەندی بە لۆجیکەوە هەیە (علی سامی النشار:٢٠٠٠:٣)

سەبارەت بە زاراوە، ئەرستۆ لە باسەکانیدا کە دواتر ئەم ناوەی وەرگرتووە، وشەی "لۆجیک"ی بەکارنەهێناوە. بەرهەمەکانی (ئۆرگانۆن) لە ژێر زاراوەی "زانستی شیکاری"دا بوو (هەمان سەرچاوە: ٤).

بەکارهێنانی وشەی لۆجیک بە ئەگەرێکی زۆرەوە لەلایەن شرۆڤەکارانی ئەرستووە داهێنراوە، بۆ ئەوەی ئۆرگانۆنی ئەرستۆ لەگەڵ دیالێکتیکی ستۆیکەکاندا بەراورد بکات. ئەم زاراوەیە (واتە لۆجیک) لە ئەندرۆنیکۆسی ڕۆدسدا دەبینینەوە، پاشان لە سیسیرۆدا، پاشان لە ئەسکەندەری ئەفرۆدیسیاس، گالین و دواتر نووسەرانی یۆنانی بە گشتی (اندریە لالاند:١٩٩٦:٧٤٢).

دەتوانین هەندێک پێناسە بۆ لۆجیک بخەینەڕوو، لەوانە:

پێناسەی ئەرستۆ ئەوەیە کە "ئامرازی زانست و بابەتی ڕاستەقینەی خودی زانستە، یان وێنەی زانستە و ئەمەش چەمکی کۆنی لۆجیکە" (علی سامی النشار:٢٠٠٠:٤)

لە پێناسەکاندا پێناسەی الجرجانی لە کتێبی پێناسەکاندا هەیە، کە تێیدا دەڵێت: (ئامرازێکی یاسایی کە عەقڵ لە هەڵە لە بیرکردنەوەدا دەپارێزێت) (الجرجانی:١٩٣٨:٢٠٠) . سەبارەت بە التحناوی لە کتێبی (دۆزینەوەی زاراوەی هونەرەکان)دا دەڵێت: (زانستێکە خاوەن یاساگەلێکە کە زانیاری لەسەر شێوازەکانی گواستنەوە لە زانیارییەوە بۆ نادیار و هەلومەرجەکانیان دابین دەکات،

بەجۆرێـک کە هەڵە لە بیرکـردنەوەدا نازانرێـت) (التهـانوي:١٩٦٣:٤٦) سـەبارەت بە ئیبن خەلدون، لە پێشەکیدا باس لەوە دەکات کە لۆجیک بریتییە لە "یاسـاکان کە بەهۆیـانەوە ڕاسـت لە گەنـدەڵەکانەوە دەناسـرێتەوە لەو سـنوورانەی کە بـۆ جەوهەرەکان و ئەو ئارگیومێنتـانە دیاریکراون کە پشتڕاسـتکردنەوەکان سـنووردار دەکەن (ابن خلدون: ب.ت:٤٨٩) .

سەبارەت بە الفارابی لە کتێبی (ئەو وشانەی لە لۆجیکدا بەکارهێنراون) دەڵێـت: لۆجیـک "ئـامرازێکە کە مـرۆڤ بە هـۆیەوە توانـای ناسـینی بوونەکـانی هەیە (الفارابی:١٩٦٨:٦٧) .

سـەبارەت بە ئیبن سـینا لە کتێبـی (النجـاح)دا دەڵێـت: لۆجیـک بـریتییە لە "ئەو پیشەسـازیی تیـۆرییەی کە فێرمـان دەکـات لە کـام فـۆرم و مـاددەوە پێناسـە دروسـتەکەی هەیە، کە لە ڕاسـتیدا پێـی دەوترێـت پێناسـە، و سـیلۆجیزمی دروستیش لە ڕاستیدا بە بەڵگە ناو دەبرێت (ابن سینا:ب:ت:٣) .

عەرەبەکان چوونەتە پێشەوە و لۆجیکیان بە چەندین شێوە نـاوبردووە، بەو پێـیەی لە سـەردەمێکدا لە نێوان زانسـتی لۆجیـک و لە سـەردەمێکی دیکەدا لە نێـوان زانسـتی هاوسـەنگیدایە. بە بـڕوای الفـارابی، سـەرۆکی زانسـتەکانە، چـونکە حوکمەکـانی کـاریگەرن لەوانـدا، بەو پێـیەی یاسـاکانی بە مەبەسـتی ڕاستکردنەوەی عەقڵ و ڕێنماییکردنی مرۆڤە بەرەو ڕاستی لە هەموو شتێکدا کە لەوانەیە هەڵەی تێدا بکات لە بابەتە عەقڵانییەکاندا (الفارابی:١٩٦٨:٦٧) .

بە پڕوای ئیبن سینا، خزمەتکاری زانسـتەکانە لە خۆیدا مەبەسـتدار نییە، بەڵکـو ئـامرازێکە بـۆ زانسـتەکان بەو واتـایەی کە ئەوەی لە خۆیـدا لە هەمـوو شـتێکدا مەبەسـت بووە، بەرزتر و بەرزترە لەوەی کە بۆ شتێکی دیکە مەبەسـت بـووە (ابن سدنا:١٩٦٤:١٥) .

١-٢- وشە و لۆجیک :

زمان تەنیا ئامرازی دەربڕین نییە، بەڵکـو دەفرێکە بـۆ بیرکـردنەوە و ئـامرازێکە بـۆ تێگەیشتن و شیکردنەوە. وشە یەکەیەکی بنەڕەتی زمانە، لە کاتێکدا لۆجیک ئەو ئامرازەیە کە عەقڵ بۆ ڕێکخسـتن و شـیکردنەوەی بیرۆکەکـان بەکـاری دەهێنێـت. بەڵام وشـەکە چۆن کارلێـک لەگەڵ لۆجیکـدا دەکـات؟ ئایا دەکرێـت بەبـێ زمـان بیربکـرێتەوە؟ یـان وشـەکان پێشـمەرجێکن بـۆ پراکتیزەکردنـی بیرکـردنەوەی لۆجیکی؟

١- وشە :

بچـووکترین یەکەی زمـانە (Bloomfield:1933:178)، وە واتـایەکی هەیە کە لە چوارچێوەیەکی دیاریکراودا تێدەگات. ئەو ئـامرازەیە کە مـرۆڤ بیـر و هەسـتەکانی دەربڕیێت (ستیفن ئۆلمان:١٩٧٥:٣٢)

٢- لۆجیک :

زانسـتی یاسـاکانە کە بیرکـردنەوەی دروسـت لە بیرکـردنەوەی نادروسـت جیـا دەکاتەوە. پەیوەندی بە بنەماکانی سـەلماندن و دەرەنجامەوە هەیە، و ئامانجی بنیاتنانی بیرکردنەوەی یەکگرتوو و پەیوەندیدارە (عبدالهادی الفضلی:١٤١٥:١٦) .

لـۆجیکی وشـە ئامـاژەیە بـۆ پەیوەنـدی لـۆجیکی و واتاسـازی نێـوان وشـەکان و چۆنیەتی پێکەوەگرێدانیان لەناو ڕسـتە و دەربڕینـی زمانەوانیـدا. لە لۆجیکدا وشـە تـوخمێکی جەوهەرییە لە بنیاتنـانی مەسـەلە و دەرئەنجامەکانـدا، بـۆ دەربڕینـی چەمـک و واتا بە شـێوەیەکی ورد و یەکگرتـوو بەکاردێـت. لۆجیکییەکـان لە چەنـد

گۆشەیەکەوە سەیری وشەکە دەکەن، لەوانە پەیوەندییەکەی بە چەمکەکانەوە، پۆلێنبەندییەکانی و ڕۆڵی لە پێکهێنانی پرسە لۆجیکییەکاندا .

لە لۆجیکدا وشە تەنیا دەنگێک یان هێما نییە، بەڵکو گوزارشت لە چەمکێکی دیاریکراو دەکات. چەمکەکان یەکە بنەڕەتییەکانی بیرکردنەوەی لۆجیکین، کە بەردی بناغەی بنیاتنانی دەرئەنجام و ئارگومێنتەکان پێکدەهێنن . بۆ نموونە : وشەی (مرۆڤ) گوزارشت لە چەمکێکی لۆجیکی دەکات کە هەموو ئەو تاکانە دەگرێتەوە، کە بە هەندێک سیفەت جیا دەکرێنەوە، وەک عەقڵانییەت و توانای بیرکردنەوە.

لە بەکارهێنانی ڕۆژانەدا، وشەکە ڕەنگە چەندین واتای خواستراوی هەبێت، وەک (شێر)، کە ڕەنگە بە واتای ئاژەڵ یان کەسێکی ئازا بێت . لە لۆجیکدا وشەیەک دەبێت ورد بێت و تەنها یەک واتای هەبێت، بۆ ئەوەی لە دەرەنجامدا سەرلێشێواوی دروست نەبێت .

١-٣- جۆرەکانی وشە لە ڕوانگەی لۆجیکەوە :

وشە بە پێی لۆجیك دابەش دەبێت بۆ (عبدالهادى الفضلى:٢٦:١٤١٥) :

١- تایبەت :

ئەو وشانە دەگرێتەوە کە یەك واتای هەیە وەك دار ، بەرد ، ئاسن...هتد.

٢- هاوبەش :

وشە فرەواتا Polysemy و هاوبێژەکان Homophone دەگرێتەوە، کە زیاتر لە واتایەکیان هەیە وەك : شێر ، ڕۆژ ، بیر ، ...هتد (عبدالواحد مشير دزەيى:٣٢:٢٠١٣) .

٣- گواستراوە :

ئەو وشانە دەگرێتەوە کە لە سەرەتا واتایەکیان هەبووە، دواتر لەبەر بوونی پەیوەندی گواستراوەتەوە بۆ واتایەکی تر . وەك : وەرقە (لە کاغەزەوە) بۆ ($100)(عبدالواحد مشير دزەيى:٣٢:٢٠١٣) .

٤- لەخۆوە :

وشە تاریکەکان دەگرێتەوە کە لەسەرەتا واتایەکی هەبووە دواتر بۆ واتایەکی تر بەکارهاتووە کە هیچ پەیوەندی پێوە نییە وەك : (شۆخ) سەرەتا بەواتای (بێ حەیا) هاتووە و ئێستا بە واتای (جوان) دێت. (عبدالواحد مشير دزەيى:٣٢:٢٠١٣)

٥- دروست :

ئەو وشانە دەگرێتەوە کە بۆ واتا بنچینەییەکە بەکارهێنراوە. وەك : گوڵ بۆ تەنی گوڵ.

٦- خوازە :

ئەو وشانە دەگرێتەوە کە بە واتا بنچینەییەکی بەکار نەکارهاتووە ئەمەش لە ئەنجامی بوونی پەیوەندی لە نێوانییان. وەك ناونانی (شێر) بۆ مرۆڤێکی (ئازا) (عبدالواحد مشير دزەيى:٣٢:٢٠١٣).

١-٤- ڕێژەی نێوان وشەکان :

أ- هاوواتا :

دەبێت بۆ واتایەک بەکاربهێنرێت، بۆیە (هاوواتا) ئەگەر یەکێک لە وشەکان هاوواتای یەکێکی تر بێت بۆ واتایەک (محمد رضا المظفر:د.ت:٥١٠). ، وەک: شیر و شمشێر یان پشیلە و کتک، یان مرۆڤ و ئینسان (هاوواتا: فرە وشەکان یەک واتایان هەیە).

ب- جیاوازی :

كە هەر یەکێکیان بابەتێکی تایبەتی هەیە بۆی، بۆیە (کۆنتراست)ە (هەمان سەرچاوە:٥٠).وەک: کتێب، قەڵەم، ئاسمان، زەوی، ئاژەڵ، شتێکی بێ گیان، (کۆنتراست: کە واتای وشەکان زۆرن لەگەڵ فرەیی وشەکان).

ج- بەرامبەری :

بە واتای ڕووبەڕووبوونەوە دێت. دوو وشەی پێچەوانە ئەوانەن کە ناتوانرێت لە یەک کاتدا بۆ وەسفکردنی شتێک بەکاربهێنرێن و لە یەک کاتدا بۆ شتێک ڕاست نین. نصر الدين الطوسي بەم شێوەیە پێناسەی دەکات: (بەرامبەر بریتییە لە: (ئەوانەن کە لە یەک لایەنەوە لە یەک کاتدا لە یەک بووندا کۆنابنەوە)، هەروەک الساوی لە کتێبی (البصائر النصيرية)دا پێناسەی دەکات، بە هێنانەوەی ئەرستۆ: (بەرامبەرەکان ئەوانەن کە لە یەک کاتدا لە یەک شتدا کۆنابنەوە) (مهدي فضل الله:١٩٧٧:٥٠). وەک : ژن- مێرد یان نێر – مێ .

بەشی دووەم : ڕۆڵی وشە لە لۆجیکدا :

٢-١- وشە وەک چەمکی بیرکردنەوەی لۆجیکی :

وشە یەکەیەکی سەرەکییە لە دروستبوونی چەمک(Concept) وەک : ئاژەڵ، مرۆڤ، دار، ... بیرەکان لە بەرامبەردا ڕەنگدانەوەی واقیعی دەرەکین. واقیع ←بیر بەرهەم دەهێنێت کە بە وشە دەربڕدراون. وشە تەنیا دەنگ نییە، بەڵکو چەمکە کە بریتیە لەو وێنە هۆشەکیەی کە قسەکەر هەڵیدەگرێت دەربارەی شتێك (محمد على الخولى:١٩٩١:٥١) بەم پێیە وشە چەمکێکی دەروونییە بۆ تێگەیشتن و ڕێکخستن و شیکردنەوەی واقیع بەکاردێت. چەمک چەند جۆرێکی هەیە ئەوەی پەیوەندی بە باسەکەی ئێمە هەبێت چەمکی واقعییە. چەمکی واقیعی: ئەو واتا پەیوەستە دەگرێتەوە کە بە هێمایەکی دیاریکراو دراوە (سالم سليمان الخماش:١٤٢٨:٤١). چەمك تایبەتمەندی و زانیاری دەگرێتەوە و (لاینز) پێیوایە چەمکی ناو بریتییە لە کۆمەڵە تایبەتمەندییەکی دیار کە دەتواندرێت پراکتیزە بکرێت لەسەری (Lyons:1977:159)

لۆجیك بیرکردنەوە و تێگەیشتن شت بە عەقل وەرگرتنە (عبالهادى الفضلى:١٤١٥:٣) وەیا زانستێکە بەدوای یاساگشتییەکانی بیرکردنەوەی دروستدا دەگەڕێت، زمان و لۆجیك پەیوەندییەکی پتەو و توندوتۆڵیان بەیەکەوە هەیە بەوەی کە لۆجیك زانستێکە لە بیر و شێوەی جیاواز دەکۆڵێتەوە، ئاشکرایە، کە زمان شێوەی دەرەوەی بیرە، بیریش کردەیەکە دەتوانین بە زمان بیرۆکە بگوازینەوە بۆ کەسانی تر جا لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت، کە پەیوەندی هەیە لە نێوان (زمان و بیر) بەم پێیەش پەیوەندی هەیە لە نێوان (زمان و لۆجیك)

وشە چۆن یارمەتی بیرکردنەوە دەدات؟

وشەکە تەنها ئامرازێک نییە بۆ دەرپرینی بیرکردنەوە، بەڵکو بەشێکە لە خودی بیرکردنەوە. وشە یارمەتی بیرکردنەوە دەدات لە ڕێگای :

١- وشە یارمەتیدەرە بۆ پۆلێنکردنی شتەکان و جیاکردنەوەی چەمکەکان: وەک وشەی "دادپەروەری" "ئازادی" یان "مرۆڤ .."بەبێ وشە ناتوانین چەمکەکە پێناسە بکەین یان لەناو سیستەمێکی مەعریفیدا پۆلێنی بکەین.

٢-پێکهێنانی حوکمەکان بیرکردنەوەی لۆجیکی کاتێک دەست پێدەکات کە وشەکان لە ڕستەدا بەیەکەوە ببەستینەوە" :دادپەروەری باشە"، "زانین بەسوودە" و هتد. لێرەدا وشەکە چەمکێکە بۆ داڕشتنی حوکمێک.

٣- دەرەنجام و شیکاری لە ڕێگەی وشەوە دەتوانین دەرەنجام دروست بکەین و بیرۆکەکان شی بکەینەوە و گفتوگۆ بکەین .ئەگەر وشەی ورد نەبێت، بیرکردنەوەی ورد نییە.
ئەرستۆ بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ پێشنیاری ئەوە دەکات کە بیرکردنەوەی پاک بەبێ وشە بۆ مرۆڤ قورسە یان تەنانەت مەحاڵە، چونکە مرۆڤ بوونەوەرێکی عەقڵانییە
وشە تەنها ئامرازی پەیوەندیکردن نییە، بەڵکو ئامرازێکە بۆ ئەنجامدانی بیرکردنەوە ، بەبێ وشەکە زەحمەتە بیرکردنەوەی ئەبستراکت، پۆلێنکردن، شیکردنەوە، یان تەنانەت زانین بە خەیاڵتدا بێت، بۆیە ئەرستۆ دەبینێت زمان (وشەکە) لە بنەڕەتدا پەیوەستە بە لۆجیک و عەقڵ و بوونەوە.

٢-٢- وشە لە بنیاتی مەسەلە لۆجیکییەکان :

مەسەلە لۆجیکییەکان ڕستەیەکە کە لە بابەتێک و پێشبینییەک پێکهاتووە، کە هەڵگری ڕاستی یان ناڕاستییە .مەسەلە لۆجیکییەکان (Proposition) لە وشە پێکدێن کە بابەت (Subject) و پێشبینییەک (Predicate) لە خۆدەگرێت .
مەسەلەی لۆجیکی (propositional logic) لە ڕێگای ڕۆنانی رستەوە دروست دەبێت واتای لۆجیکی لە ڕێگای لە بەرەنجام هەڵدەهێنجرێ کە بنەماکانی بریتین لە (یاسر باسم ذنون:٢٠٠٧:١١٢) .
- پێشەکی : پێشەکییەك یان زیاتر دەگرێتەوە .
- ئەنجام : ئەو دەستوورەیە کە لە پێشەکییەکان هەڵدەهێنجرێت .
- پەیوەندی لۆجیکی : ئەو پەیوەندییەیە کە پێشەکی و ئەنجام بەیەکەوە دەبەستێتەوە
ئەم ئەنجامەش ئەگەری راستی و ناڕاستی هەیە وەک :
مرۆڤ (بابەت) .
دەمرێت (بارکراو) . بریتییە لە پێشبینی (واتە ئەو سیفەتەی کە دەگرتەوە بۆ بابەت).
وشەی "دەمرێت" لێرەدا بە تەنیا کار ناکات، بەڵکو لە چوارچێوەی پەیوەندییەکدا بە بابەتەکەوە بەستراوەتەوە .
ڕۆڵی وشە لە مەسەلەدا چییە؟
+ ناسینەوەی بابەت و پێشبینی : هەم بابەت و هەم پێشبینی بە وشەیەک (یان دەستەواژەیەک) دەربردراون، وشەکەش لێرەدا چەمکێک دەردەبڕێت.
+ پێکهێنانی واتای تەواو: یەک وشە بڕیاری لۆجیکی نادات، بەڵام کاتێک دوو وشە یان زیاتر بەیەکەوە گرێدەدرێن، مەسەلەیەکمان دەست دەکەوێت کە دەتوانرێت بە شێوەیەکی لۆجیکی بیری لێبکرێتەوە (ڕاست یان ناڕاست).
+ مەسەلە = یەکەیەکی فیکری لۆجیکی، وشەکە مادەی خاویەتی.
بۆ نموونە :
مەسەلەکە: هەموو مرۆڤێک دەمرێت .
(هەموو) : ئامرازێکی چەندایەتییە (گشتگیری بڕیارەکە دیاریدەکات) .
(مرۆڤ) : وشەیەکە کە نوێنەرایەتی چەمکێک (بابەتێک) دەکات.
(دەمرێت) : وشەیەکە کە نوێنەرایەتی پێشبینی (سیفاتێکە کە دەگەڕێتەوە بۆ بابەت).
بەبێ ئەم وشانە هیچ مەسەلەیەک نییە. بەبێ لۆجیک هیچ دەرەنجامێک بوونی نابێت .

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 1
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)
مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ١

بۆچی وشەکە لە بنیاتنانی پرسەکاندا گرنگە؟
+ چونکە پرسەکان لە وشەی واتادارەوە بنیات دەنرێن نەک تەنها دەنگەکان
+ وشە پردێکە لە نێوان زمان و بیرکردنەوە .
وشە ئەو ئامرازەیە کە ڕێگەمان پێدەدات بیرۆکەکان پێکبهێنین و دواتر بیانخەینە ژێر لۆجیکەوە.
بەم پێیە وشەی ناو مەسەلەکە تەنیا توخمێکی زمانەوانی نییە، بەڵکو بریتییە لە هەڵگری بیرۆکەیەک لە دروستکردنی (چەمکەکاندا) بەکاردێت بەم پێیە توخمێکی بنەڕەتییە لە بنیاتنانی حوکمدانی لۆجیکیدا کە بیرکردنەوە و دەرەنجامی لەسەری بنیات نراوە.

١-٣ واتای ئاماژەیی وشە (Signification) :

گرنگی بە واتای لۆجیکییەکەی دەدرێت، واتە ئەو واتایە لۆجیکی و فیکرییەی کە هەڵیگرتووە،

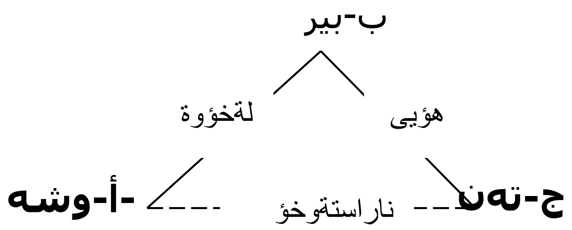

أ- هێما: زنجیرە دەنگێکی ڕێکخراوە، کە وشە پێکدێنێت.
ب- (چەمک) بیر: واتە ناوەرۆك، وەك: (چەمك، وێنە، بۆچوون، ....).
ج- (مصداق) تەن: واتە شتی دەرەوە وەك: (کەس، شت، ڕووداو.).
(Oden&Richards:1965:250)

دوو جۆرە واتامان هەیە، یەك تایبەتە بە زمان و توانست و واتاکەی تر تایبەتە بە قسەکردن و دەربڕین ، جۆری یەکەم (ج) : (مصداق) (Significance) ە، کە واتایەکی ئاماژەییە بۆ سەرچاوە و جۆری دووەم (واتا) (Meaning) یا (چەمک) (Concept) ە، کە واتایەکی هۆشەکی بیرە ، واتا یا چەمک بەکارهێنانی (مصداق)ە لە لایەن تاکی ئاخێوەرەوە، بەڵام مصداق سەپاندنی واتای کۆمەڵ بەسەر شت و ڕووداو ....هتد (عبدالهادی الفضلی:١٤١٥:٣٠)
واتای وشە لە لۆجیکدا دەبێت روون و چەسپاوبێت واتە تەن بەرامبەر بیر بێت ئەگەر نا بۆ دەرنجام بەکار نایەت بۆ نموونە وشەی فرەواتا و هاوبێژ لێکەوتەی هەڵەی لێ دەکەوێتەوە .

١-٤ لە لۆجیکدا وشە ئاماژەیە بۆ چی؟

لە چوارچێوەی لۆجیکدا وشەکە وەک سنوور (Term) زاراوە لەناو مەسەلەکەدا بەکاردێت. ئەم سنوورە گرنگییەکی چەمکی (چەمک) و گرنگییەکی باوەڕیی (حوکمدانی وەک ڕاست یان درۆ)ی هەیە.
بۆ نموونە :لە مەسەلەی "مرۆڤ دەمرێت دا :
(مرۆڤ) : چەمکێکی گشتییە (جۆرێک لە بوونەوەرە عەقڵانیەکان) دەگەیەنێت .
(دەمرێت) : ئاماژەیە بۆ سیفاتێک کە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم ڕەگەزە .
گرنگی واتای وشەکە لە لۆجیکدا ؟
١- واتاکە بە وردی پێناسە کراوە، بەجۆرێک کە هیچ ناڕوونی و سەرلێشێواوییەکی تێدانییە .

٢- واتای دروست مەرجێکە بۆ دروستبوونی بیرکردنەوەی لۆجیکی .
٣- ئەگەر واتاکان لێل و ناڕوونبوون بوون، (هەڵە، یان تێنەگەیشتن) ڕوودەدات .
واتای وشەکە و پەیوەندییەکی بە سنوورەکانەوە هەیە ؟
لە لۆجیکدا کاتێک وشەیەک بە وردی بۆ نیشاندانی واتایەکی دیاریکراو بەکاردێت، پێی دەوترێت (سنووردارکردن) زاراوەیەکە و یەکەی بیرکردنەوە لە لۆجیکدا (وەک "مرۆڤ"، "ئاژەڵ"، "دادپەروەرانە").
واتای وشە لە لۆجیکدا کرۆکی بەکارهێنانیەتی، چونکە ئەو هۆیەکە گوزارشت لە چەمکە ئەقڵییەکان دەکات بەهۆیەوە مەسەلە و بڕیارەکان بنیات دەنرێن و بنەمای دەرەنجامی لۆجیکییە .
وشەی (ئەستێرە) دەتوانێت واتای تەنێکی ئاسمانی یان کەسێکی بەناوبانگ بێت لە لۆجیکدا پێویستە دیاری بکرێت کە مەبەست لێی چ واتایە کاتێک لە مەسەلەیەکی لۆجیکیدا بەکاردەهێنرێت.
بۆیەش لە لۆجیکی هێمایی ئێستا (هێما بەکاردەهێنرێت بۆ ئەوەی دووربین لە لێلی و سەرلێشێواندن (Bertrand Russell:2010:25) لە ڕوانگەیەکی لۆجیکییەوە، وشە تەنیا یەکەیەکی زمانەوانی نییە، بەڵکو توخمێکی بنەڕەتیی بیرکردنەوە و دەرەنجام کردنە. بۆیە لۆجیک پشت بە پێناسەکردنی وردی وشەکان و پۆلێنکردنیان و بەکارهێنانیان لە بنیاتنانی پرس و ئارگیومێنتەکاندا دەبەستێت بۆ دڵنیابوون لە ڕوونی واتا و ڕەوایەتی دەرەنجامەکان .

٢-٣- وشە لە دەرەنجام (Reasoning) :

وشە بەکاردێت بۆ پێوانەی لۆجیکی (Syllogism) وەک :
هەموو مرۆڤێک دەمرێت ، سوکرات مرۆڤە، بۆیە سوکرات دەمرێت.
وشەکان دەبێت لە هەموو بەرەنجامەکاندا یەک واتا بپارێزن بۆ ئەوەی دژایەتی دروست نەبێت.
١- دەرەنجام چییە؟
پرۆسەیەکی دەروونیە کە تێیدا لە بەرەنجامەکان لە (پێدراوەکان)ەوە دەگوازرێنەوە بۆ (ئەنجام) (عبدالهادی الفضلی:١٤١٥:٥١) بە شێوەیەکی ڕێکخراو. بۆ نموونە :
١- هەموو مرۆڤێک دەمرێت .
٢- سوقرات مرۆڤە.
٣- کەواتە، سوکرات دەمرێت .
٢- ڕۆڵی وشە لەم پرۆسەیەدا چییە؟
أ- وشەکە گوزارشت لە چەمکەکان دەکات (سنوورەکان).
+ هەر وشەیەک لە ئارگومێنتەکەدا نوێنەرایەتی زاراوەیەکی لۆجیکی دەکات (بابەت، پێشبینی، یان سنووری ناوەڕاست).
+ ئەم سنوورانە بۆ پێکهێنانی پرسەکان بەکاردەهێنرێن.
لە نموونەی سەرەوەدا:
(مرۆڤ)، (دەمرێت) ، (سوکرات) هەموویان وشەکانن کە گوزارشت لە چەمکە ئەقڵییە وردەکان دەکەن.
ب- وشەکان مەسەلەکان پێکدەهێنن .
+ بەبێ وشە ڕستەی ڕاگەیاندن دروست نابێت.

+ ڕستەی ڕاگەیاندن ئەوانەن کە لە لۆجیکدا وەک مەسەلە بەکاردەهێنرێن (کە دەتوانێت ڕاست بێت یان ناڕاست).
ج- وشەکە ڕوونی واتا مسۆگەر دەکات.
+ لە دەرەنجامدا وردبینی لە هەڵبژاردنی وشەدا زۆر گرنگە. ئەگەر وشەکە فرەواتا بێت یان واتای جیاوازی هەبێت، ئەوا دەکەوینە ناو هەڵەی لۆجیکییەوە .
د- وشەکان مەسەلەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە.
+ لە ڕێگەی وشەوە دەتوانین بەرەنجامەکان بەیەکەوە ببەستینەوە بۆ ئەوەی بگەینە ئەنجامێک.
+ ئەم پەیوەندییە تەنها بە بەکارهێنانی وشەی لۆجیکی وەک: "هەموو"، "هەندێک"، "نا"، هتد دەکرێت.
بۆ نموونە :
١- هەموو زانایەک ڕێزدارە .
٢- ئیبن سینا، زانایە .
٣- کەواتە، ئیبن سینا ڕێزدارە .
شیکاری وشە :
(زانا) = سنووری ناوەڕاستە (لە هەردوو بەرەنجامەکەدا دووبارە بووەتەوە).
(ڕێزدار) = بارکراوی ئەنجامەکەیە .
(ابن سینا) = بابەتی ئەنجامەکەیە .
لێرەدا بەبێ وشەی ورد، ئەم دەرئەنجامە نەدەکرا بنیات بنرێت.
بۆیە ئەو وشەیەی لە دەرەنجامدا هەیە:
+ ئەو دەفرەیە کە واتا هەڵدەگرێت.
+ بۆ بنیاتنانی چەمکەکان، پاشان مەسەلەکان ، پاشان ئەنجامەکان بەکاردێت.
+ هەر هەڵەیەک یان ناڕوونییەک لە وشەکەدا هەبێت دەبێتە هۆی کەموکوری لە دەرەنجامەکەدا .
پەیوەندی نێوان وشە و لۆجیک پەیوەندییەکی پێویستە . ناتوانرێت پشتگوێبخرێت، وشە لە ڕێگای لۆجیکی ناوەوە پێوانەی واتایی دەکات بۆ پیارەکانی و لۆجیکیش بە بێ زمانێکی دروست ناگاتە دەرەنجامێکی دروست .
ئەنجام :
١- لە لۆجیکدا وشە تۆخمێکی جەوهەرییە لە بنیاتنانی مەسەلە و دەرئەنجامەکاندا، بۆ دەربڕینی چەمک و واتا بە شێوەیەکی ورد و یەکگرتوو بەکاردێت.
٢- وشە ئەرکی ناوبژیوانی نێوان بیر و لۆجیکە، بەبێ وشە، بیرکردنەوەکان دەرناپردرێن، بەبێ بیر، مەسەلەکان پێک ناهێنرێن، بەبێ مەسەلەش هیچ لۆجیکێک نییە.
٣- لۆجیك بریتییە لە هەڵگری بیرۆکەیەک لە دروستکردنی (چەمکەکاندا) بەکاردێت بەم پێیە تۆخمێکی بنەڕەتییە لە بنیاتنانی حوکمدانی لۆجیکیدا کە بیرکردنەوە و دەرەنجامی لەسەری بنیات نراوە.
٤- وشە بە پێی لۆجیك دابەش دەبێت بۆ (تایبەت، هاوبەش، گواستراوە، لەخۆوە، دروست، خوازە)
٥- واتای وشە لە لۆجیکدا دەبێت روون و چەسپاوبێت واتە تەن بەرامبەر بیر بێت ئەگەر نا بۆ دەرنجام بەکار نایەت، بۆ نموونە وشەی فرەواتا و هاوبێژ لێکەوتەی هەڵەی لێ دەکەوێتەوە .

سەرچاوەكان :
أ-بەكوردى :
-عبدالواحد مشير دزەيى ،وشەسازى زمانى كوردى ناوەندى ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە، هەولێر ٢٠١٣.
ب- بە عەرەبى :
-ابن سينا ، الشفاء ، المنطق (القياس) راجعة وقدم له ابراهيم مدكور ، تحقيق سعيد زايد ، القاهرة ، ١٩٦٤ .
-ابن سينا ، النجاة ، المكتبة المرتضوية ، طهران ، ب.ت .
-ابن خلدون ، المقدمة ،مطبعة الكشاف ، بيروت ، ب.ت .
-التهانوي ، اكشاف الاصلاحات الفنون ، حققه لطفي عبد البديع ، ترجم النصوص عبد المنعم محمد ، راجعة امين الخولي ، المؤسسة المصرية العامة ، التأليف والطباعة ، ١٩٦٣ .
-الجرجاني ، التعريفات ، تصحيح احمد سعد علي ، القاهرة ، ١٩٣٨ .
-سالم سليمان الخماش، المعجم و علم الدلالة،جامعة ملك عبدالعزيز بجدة،كلية الاداب و العلوم الانسانية، قسم اللغة العربية،الجدة. ١٤٢٨هـ .
-ستيفن اولمان، دور الكلمة في اللغة، ترجمة كمال محمد بشير، مكتبة شباب. بغداد. ١٩٨٦.
-عبدالهادى الفضلى ،خلاصة المنطق، منشورات دار الأعتصام للتاليف و النشر و الترجمة و الطباعة و النشر، الطبعة الثالثة، مطبعة المهر، ايران . ١٤١٥هـ
-علي حسين الجابري ، علم المنطق ألاصول والمباديء ب.ت .
-علي سامي النشار ، المنطق الصوري منذ ارسطو حتى عصورنا الحاضرة ،، دار المعرفة الجامعية . ٢٠٠٠
-الفارابي ، احصاء العلوم ، تحقيق عثمان امين ، ط٣ ، القاهرة ، ١٩٦٨ .
-الفارابي ، الالفاظ المستعملة في المنطق ، تحقيق محسن مهدي ، دار المشرق ، بيروت ، لبنان ، ١٩٨٦
-لالاند اندرية ، موسوعة لالاند الفلسفية ، تعريب خليل احمد خليل ، اشراف احمد عويدات ، م٢ ، ط١ ، باريس ، ١٩٦٦ .
-محمد رضا المظفر ، المنطق ، مؤسسة النشر الاسلامي التابعة لجماعة المدرسين ، قم. ب.ت .
-محمد على الخولى ، معجم علم اللغة النظرى،انكليزى- عربى . ب.ت .
-مهدي فضل الله ، علم المنطق (المنطق التقليدي) ، ط١ ، دار الطليعة للطباعة والنشر ، بيروت ، ١٩٧٧ ،
-ياسر باسم ذنون دور الاستدلال المنطقى لفهم الواقع و الادلة فى الدعوى المدنية، مجلة الرافدين للحقوق، مجلد (٩) السنة الثانية عشرة، عدد (٣٣) جامعة الموصل . ٢٠٠٧ .
ج- بە ئینگلیزى :
-Bertrand Russell, Introduction to Mathematical Logic, originally published by George Allen & Unwin, Ltd., London. May1919 Online Corrected Edition version (February ,2010), based on the “second edition” (second printing) of April 1920, incorporating additional corrections,
-BLOM FIELD, L, “Language” Holt, Rinehart & Winston. New York .1933..
-LYONS.J “Semantics” Cambridge University, press, London and NewYork.1977.

-OGDEN & RICHARDS) "Thoughts words and Things" in Hayden D.E and Alworth.E.P. (Eds) Classics in Semantics vision press, Limited, London. .1965.